Forskningsprogram civilt försvar

Rådighet: Att sätta handling bakom ett av totalförsvarets viktigaste ord

Jenny Ingemarsdotter och Carl Marklund

”Dessa furstarnas riken och rådigheter, med all deras makt och prakt!” Så kunde det låta i slutet av 1800-talet. Men rådighet har seglat upp som ett populärt ord också i vår tid, inte minst i beredskapsdebatten. Vi behöver ha rådighet i rymden, på haven och över våra viktiga resurser på land. Men vad betyder ordet och hur ska vi uppnå denna rådighet?

Det skärpta omvärldsläget har lett till ett förnyat intresse kring de inre och yttre förutsättningarna för Sveriges beredskap.[1] Från politiskt håll finns idag en stor enighet kring vikten av att fortsätta att utveckla och stärka totalförsvaret. Samtidigt har de ekonomiska och politiska villkoren för såväl civil som militär beredskap skiftat till följd av förändrade omvärldsberoenden. Det har skett dels på grund av vårt medlemskap i EU respektive Nato, dels som ett resultat av mer allmänna utvecklingslinjer i termer av globalisering, digitalisering och privatisering.

Men på samma gång som världen blir alltmer sammanlänkad finns också kraftiga rörelser i motsatt riktning, mot det som ibland kallas avglobalisering (deglobalization).[2] Den regelbaserade och frihandelsorienterade världsordning som tidigare har utgjort en grundbult för Sveriges välfärdsmodell är därmed under stark omvandling.[3] Detta ställer stora krav på svensk anpassningsförmåga inför vidareutvecklingen av det moderna civila försvaret.

I takt med att beredskapsfrågorna vinner ökat genomslag har Sveriges förmåga att själv råda över samhällsviktiga verksamheter åter kommit i blickfånget. I beredskapsdebatten hörs ofta variationer på temat att vi (staten) förr hade kontroll över våra viktiga resurser, en kontroll som vi nu i stor utsträckning har förlorat, med ökad sårbarhet och minskad handlingsfrihet som följd.[4]

Vad innebär det då att sakna kontroll i en farlig omvärld? Diskussionen om dessa omfattande frågor är naturligtvis vittförgrenad och svåröverskådlig av flera skäl. Behoven av rådighet kan se olika ut inom olika samhällsviktiga verksamheter och beror också på hotbildsutvecklingen respektive vilka kristillstånd vi talar om.[5] Men mer rådighet tycks samtidigt efterlysas i en strategisk och nationell kontext som fångar upp utmaningar som återkommer i många beredskapssammanhang. I denna studie har vi valt att närma oss problemställningen (förlorad kontroll) genom att undersöka innebörden och användningen av just begreppet ”rådighet”. Syftet med studien är att lyfta rådighetsbegreppets roll i den svenska beredskapspolitiken idag, ett begrepp som antyder en medelväg mellan politiska krav på oberoende å ena sidan och ekonomiska behov som medför beroenden å andra sidan. Vi vill också nyansera förståelsen av detta begrepp genom att analysera olika former och grader av rådighet.

Eftersom det inte finns någon vedertagen, gemensam definition av rådighet i totalförsvaret ska vi inledningsvis ge en bakgrund till det något ålderdomliga uttryckets sentida återkomst. Därefter följer några exempel på hur begreppet har använts i aktuellt offentligt tryck, bland annat i regeringens strategier och inriktningar, i statliga utredningar samt av Myndigheten för civilt försvar (MCF),

1 Detta memo har tidigare publicerats som ett kapitel i antologin Jonsson m.fl. (red.), *Det civila försvarets samtid och framtid: Forskning för totalförsvaret från beredskapsbyråkrati till drönarkrig*, februari 2026.

2 O’Rourke, ”Economic History and Contemporary Challenges to Globalization”, 356–82.

3 Hilson, Marklund, Hellenes och Rom-Jensen, *Globalizing the Nordic model*.

4 Skillnaden ska dock inte överdrivas. Sveriges omvärldsberoende har under lång tid varit föremål för statliga utredningar, framtidsstudier och omvärldsanalyser, se exempelvis Marklund, ”Double Loyalties?”, 384–406.

5 Se exempelvis diskussion i Jonsson, Ingemarsdotter, Johansson, Rossbach, Wedebrand och Eriksson, *Civilt försvar i gråzon*; Jonsson, Eriksson, Ingemarsdotter, Rossbach och Wedebrand, *Gråzonslägen i krig och fred*; Ingemarsdotter, Veibäck och Hellström, *Det ekonomiska försvarets hotbilder*.

FOI Memo 9110
Projektnummer: A125703
Godkänd av: Anders Norén

Maj 2026

tidigare Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB). Framställningen kompletteras med en analys av olika syften med att uppnå rådighet, en jämförelse med närliggande, även internationella, begrepp samt en genomgång hur vi kan skapa rådighet. Avslutningsvis diskuterar vi hur kraven på rådighet i sin tur förutsätter ökad kunskap om kontrollen över olika samhällsresurser samt i vilken mån rådighetsperspektiv skulle kunna komplettera myndigheternas försörjnings-, risk- och sårbarhetsanalyser.

Rådighetens återkomst

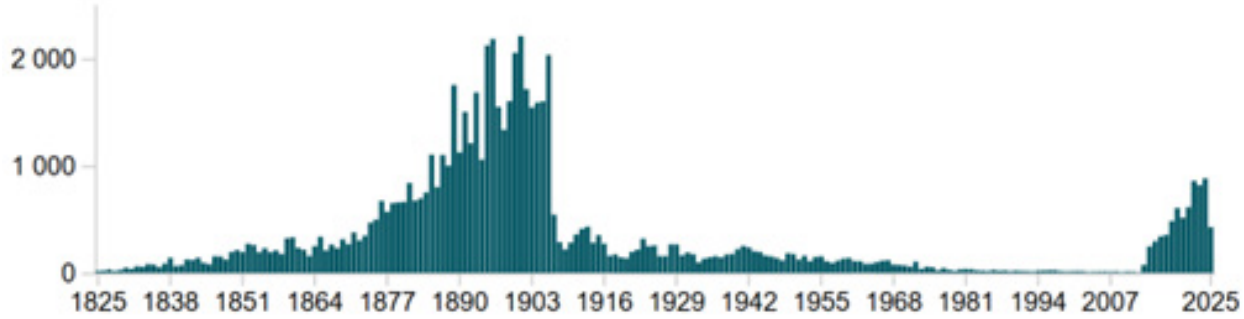
Att döma av digitaliserad tryckt svensk press har begreppet rådighet under lång tid – från tidigt 1900-tal till tidigt 2000-tal (se figur 1) – använts i gradvis minskande utsträckning, även med hänsyn till att antalet publicerade tidningsartiklar totalt sett ökat under tidsperioden. Den stigande användningen av begreppet från och med 2014 är tydligt knuten till det skärpta omvärldsläget, klart markerat i tid genom Rysslands ockupation och annektering av Krim 2014 respektive Covid-19-pandemin 2020. En studie av begreppets sentida användning kan alltså ge en tydligare fingervisning om svenska reaktioner på denna utveckling. Särskilt gäller detta i förhållande till mer allmänna, visserligen centrala men också över tid mer jämnt fördelade och innebördsmässigt mer spridda begrepp. Exempelvis kan nämnas ”resiliens” och ”robusthet” som ofta används i beredskapsdebatten, men som också förekommer mycket frekvent i andra samhällsdebatter.[6]

Rådighetsbegreppets återkomst kan tas som en utgångspunkt för en mer riktad diskussion kring förutsättningarna för Sveriges beredskap på en rad olika områden. Men för att kunna värdera begreppets nutida användning är det av vikt att förstå dess ursprung och skiftande innebörd över tid. I Svenska Akademiens ordbok (SAOB) står att läsa flera betydelser av ordet rådighet. Den första handlar om rådighet i meningen att vara beslutsam, här i ett exempel från 1938: ”Belöning må tilldelas den som vid släckning av skogseld visat särskild rådighet och nit.” Även om sådan handlingskraft är en utmärkt egenskap också i vår tids civila försvar och krisberedskap är det inte i den betydelsen som ordet används idag. I stället handlar det, som vi ska se, oftare om rådighet i meningen att bestämma, förfoga eller disponera över något, vilket går i linje med ett annat SAOB-exempel, här från året 1907: ”Plinius har tydligen haft ett stort bibliotek till sin rådighet.” Intressant nog skiljer ordboken här mellan rådighet i juridisk mening och i fysisk, faktisk mening. I pluralform, rådigheter, blir ordboken än mer konkret och beskriver det som något som någon har till sin disposition, nästan som en synonym till resurser: ”furstarnas riken och rådigheter…”.[7]

Ur ett beredskapsperspektiv är dessa exempel och distinktioner intressanta att ha med sig eftersom vi redan nu förstår att rådighet inte nödvändigtvis kan begränsas till juridiska rättigheter. Det räcker helt enkelt inte att vi äger en resurs ”på pappret” om vi i den fysiska världen inte kan förfoga över eller nå resursen i kris eller krig, eller om vi är helt eller delvis beroende av andra för att faktiskt kunna använda den.

Om vikten av rådighet – tillgång och förmåga

I Sveriges nationella säkerhetsstrategi från 2024 framgår att rådigheten över samhällsviktiga data, funktioner och infrastruktur ska värnas.[8] Exakt vad detta innebär kan inte utläsas av strategin i sig, men några ledtrådar kan hämtas från andra strategier och utredningar. Till exempel listar Sveriges försvars- och säkerhetsstrategi för rymden, också från 2024, som ett strategiskt mål att Sverige ”ska tillförsäkras

Figur 1. Förekomst av begreppet ”rådighet” i svensk tryckt press 1825–2025.
Källa: Svenska tidningar, ”Rådighet”.

6 För en studie av begreppet resiliens och dess användning i svensk politik, se Mingarini och Larsson, ”Resilience Is Everywhere, but What Does It Mean?”, 1–17.

7 Svenska Akademiens ordbok (SAOB), ”Rådighet”.

8 Regeringen, *Nationell säkerhetsstrategi*.

nödvändig rådighet med en bred tillgång till rymdtjänster och rymddata till stöd för totalförsvaret och krisberedskapen".[9] Samtidigt sägs att Sverige är ett "för litet land för att ha rådighet i hela värdekedjan och fullskalig rymdförmåga".[10] Men rådighet kan, enligt denna strategi, uppnås "både enskilt och tillsammans med strategiska partners och allierade samt genom användande av kommersiella tjänster". Två nyckelord kan hämtas från dessa formuleringar, nämligen tillgång och förmåga. Dessa ord återkommer också i rymdstrategins sammanfattande formulering: "Nationella rymdförmågor innebär svensk rådighet över och garanterad tillgång till rymdtjänster och rymddata."[11]

Ett exempel på vad rådighet över infrastruktur kan innebära kan hämtas från MSB:s skrivelse Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvar i balans, från 2022. Där antas sådan rådighet kunna uppnås genom bland annat köp av lokaler eller lagerhållning av strategiskt viktiga varor. Syftet beskrivs som att "myndigheternas materiella tillgångar ska kunna nyttjas effektivt i en situation av höjd beredskap". Här betonas alltså vikten av att i praktiken kunna nyttja tillgångar som ett kriterium för rådighet.[12]

Nyttjandet av tillgångar handlar i grunden om kontroll, något som den statliga utredningen om utländska direktinvesteringar från 2021 sätter ljuset på. I denna utredning noteras att utländska direktinvesteringar i strategiska områden, till exempel farleder eller hamninlopp, kan innebära "att främmande makt skaffar sig kontroll över geografin och utövar olaglig underrättelseverksamhet".[13] Staten vill också undvika att sådana investeringar görs som skulle försvåra möjligheten till rådighet över "anläggningar eller fast egendom" som behövs för att viktiga samhällsfunktioner ska kunna tillhandahållas.[14]

Som exemplen med data, rymden och farleder till sjöss visar kan rådighet alltså gälla tillgångar som inte är fysiska eller fast förankrade på land. Fortsätter vi på farlederna längre ut till havs uppstår också komplicerade frågor om vem som har rådighet över handelsfartygen. Här visar det sig att rådigheten inte alls beror på vem som äger fartyget utan var det är flaggat. Sveriges rådighet över svenskflaggade fartyg beror i sin tur också långsiktigt på om vi har utbildade sjöbefäl och sjömän som kan bemanna dessa fartyg.[15]

Att rådighetsfrågan dyker upp just i havs- och rymdsammanhang har sannolikt att göra med en långt gången kommersialisering av olika förmågor samt att domänerna i sig har blivit alltmer omtvistade. I grunden handlar det om ökad geopolitisk konkurrens om det allmänna (global commons) med en accelererande rymdkapplöpning och tvister kring hav, farleder och naturresurser som i takt med klimatförändringarna blir mer lättillgängliga för kommersiell aktivitet, som i Arktis.[16]

För mindre länder som exempelvis Sverige behöver målet med rådighet inte nödvändigtvis ses som en tävlan med stormakterna på dessa arenor. Det handlar snarare om att kunna värdera konsekvenserna av stormaktskonkurrens för små staters handlingsmöjligheter och sårbarheter på olika nivåer.[17] Det handlar på strategisk nivå om att framtidssäkra svensk handels-, närings- och investeringspolitik. På operativ nivå gäller det att upprätthålla den förmåga som vi behöver utifrån våra krav på självständighet och kontroll i olika konkreta samhällsviktiga verksamheter.

Vad gäller definitioner kan också nämnas den så kallade Rikstermbanken som utgör en söktjänst för olika termer.[18] I fallet med rådighet har en definition hämtats från Energimarknadsinspektionen från år 2015: "den förfoganderätt med vilken en tillgång innehas".[19] Denna juridiskt avgränsade definition har dock begränsad nytta i praktiken om staten inte också säkerställt att det faktiskt finns fysiska eller reella tillgångar att förfoga över. I nästa avsnitt sammanfattar vi några av de syften med rådighet som kan utläsas av aktuella exempel.

Varför rådighet?

Vissa nyckelord återkommer i samband med diskussioner om rådighet. I korthet kan det handla om att uppnå kontroll, säkerställa tillgång till något, upprätthålla en tjänst över tid eller säkerställa en mer eller mindre oberoende förmåga. Svaret på frågan "varför rådighet?" skulle

9 Regeringen, *Rymdens roll i ett nytt säkerhetspolitiskt läge*, 24.

10 Ibid., 24.

11 Ibid., 25.

12 MSB, *Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvar i balans*, 103.

13 SOU 2021:87, *Utländska direktinvesteringar*, 406.

14 Ibid.

15 Bueger och Edmunds, *Understanding maritime security*; Ingemarsdotter, Björk, Lallerstedt och Silfvast, *Ett skepp kommer lastat! Eller?*

16 Nato, *Allied Command Transformation Strategic Foresight Analysis*, 59–61.

17 Marklund, "The Return of Geopolitics in the Era of Soft Power".

18 Rikstermbanken, "Rådighet".

19 EIFS 2015:1, Energimarknadsinspektionens föreskrifter om nätkoncessionshavares förslag till intäktsram och insamling av uppgifter för att bestämma intäktsramens storlek, 2.

kunna sammanfattas enligt följande. Rådighet för totalförsvaret syftar till:

- Att ha kontroll över geografi, farleder och transportvägar
- att säkerställa viktiga samhällsfunktioner, exempelvis energi och kommunikation
- att ha tillgång över tid till en viss resurs, förmåga eller tjänst
- att säkerställa att tillgångar som vi har i fred även kan nyttjas i en situation av höjd beredskap
- att trygga oberoende förmåga, exempelvis beslutsfattande eller teknisk kompetens.

Fler syften kan säkerligen formuleras, men ovanstående lista fångar in några grundläggande aspekter som återkommer i resonemang om rådighet.[20] Annorlunda uttryckt aktiveras begreppet rådighet idag gärna när just ovannämnda syften kommer upp på agendan. Ett problem i sammanhanget är att dessa syften i sin tur kan vara inbördes beroende av varandra. Förekomst av råvaror är av begränsad nytta i beredskapshänseende om det saknas erforderlig energi, kompetens, kapital och teknik för att omsätta denna resurs i faktisk förmåga. Samma förhållande gäller även omvänt: Teknik, kapital, kompetens och energi är till mindre nytta och av lägre värde om råvaror – eller ersättningsprodukter för dessa – saknas. I båda fallen krävs kunskap, investeringar och planering för att säkra upp rådigheten utmed försörjningskedjan i fråga.

En relaterad besvärlighet i allt beredskapsarbete är att vi planerar för samhällets funktioner när allt inte är som vanligt, det vill säga för tillstånd av kris eller till och med höjd beredskap. Det går alltså inte att utgå från att vi kommer att ha samma rådighet i kris och krig som vi har i fred. Detta måste i så fall planeras för, trots att vi vanligen saknar mer exakt kunskap om villkoren för en sådan planering. Åtgärder för att säkerställa tillgång till resurser eller en viss förmåga också i orostider kan komma med ett pris – politiskt, ekonomiskt och miljömässigt.[21] Här uppkommer frågan om ambitionsnivå: Hur mycket rådighet krävs för att uppnå en godtagbar beredskap?

Olika förmågekrav – olika rådigheter

Vi kan alltså ha en förmåga i fredstid utan att ha faktisk rådighet över den. Det kan gälla teknik som är beroende av kritiska komponenter som måste importeras, exempelvis halvledare eller sällsynta jordartsmetaller. Om vi kan lita på att importen till största del kommer att kunna upprätthållas i tider av kris eller globala störningar är problemet kanske inte så stort. Detta illustrerar att kontroll inte alltid är en fråga om svart eller vitt. Vi kanske har kontroll över en del men inte helheten, det vill säga vi har rådighet över ett led i kedjan men inte hela kedjan.

Frågan är då om partiell rådighet räcker för våra syften i det aktuella sammanhanget. Om inte måste särskilda åtgärder vidtas redan i fred för att möjliggöra den rådighet som eftersträvas i händelse av kris eller krig. Frågan blir också om sådana beredskapsåtgärder i fredstid i sin tur är 1) ekonomiskt och miljömässigt försvarbara i förhållande till andra offentliga åtaganden, 2) förenliga med våra internationella förpliktelser, och 3) anpassade till vårt näringslivs normala kommersiella verksamhet, som är optimerad för fredstida förhållanden och förutsätter kontinuerlig tillgång till världsmarknaden.

En relaterad problematik gäller omställningsförmåga. Såväl nya flaskhalsar som nya behov kan uppstå på kort tid, inte bara till följd av förändringar i världshandelns flöden utan också som ett resultat av accelererad teknikutveckling som erfarenhetsmässigt intensifieras under kris och krig. Nya resursprioriteringar måste i så fall göras, troligen under störda yttre och inre förhållanden, till följd av dels antagonistiska hot, dels de förändringar som vår egen krisberedskap eller krigsorganisering (mobilisering) medför i samhället i stort. Det kan i det läget bli en fråga om att aktivera olika former av tidigare latent rådighet, det vill säga sådan rådighet som varken näringslivet eller staten haft anledning att förmågesätta under normala omständigheter men som i händelse av kris eller krig snabbt kan utvecklas till en överlevnadsfråga. En betydelsefull del av beredskapsplaneringen och krisåtgärderna under de båda världskrigen kan sägas falla i denna kategori.[22] Men även näringslivets omställningsförmåga i samband med Covid-19-pandemin mer nyligen kan vara relevant att uppmärksamma i sammanhanget.[23]

20 Rådighetsschemat ovan är delvis inspirerad av forskningen om globala värdekedjor som under de senaste decennierna rört sig från den linjära sekventiella kedjan via det cirkulära nätverket till det systemiska kretsloppet – från ett mer statiskt till ett mer dynamiskt sätt att förstå global produktion och värdeskapande. Antràs, *Conceptual Aspects of Global Value Chains*.

21 Som exempel på sådana avvägningar och målkonflikter kan nämnas Svenska skifferoljeaktiebolagets brytning av alunskiffer från 1940- till 1960-talen. Hög negativ miljöpåverkan och utvinningskostnad accepterades i syfte att säkerställa inhemsk tillgång till olja i krig. Eriksson och Ingemarsdotter, ”Bergkunskap i totalförsvarets tjänst”, 156–69.

22 Wedebrand och Ingemarsdotter, *Försörjningsberedskap på central nivå, åren 1915–1947*.

23 Öhlund, Wedebrand och Ryghammar, *Flexibel beredskap – En inledande analys av ett koncept för att ställa om industriproduktionen i Sverige under kriser och krig*.

Ytterligare en aspekt handlar om skilda förmågekrav i olika branscher och sektorer. Det stora flertalet samhällsviktiga verksamheter är i såväl Sverige som i de flesta andra öppna ekonomier i hög grad beroende av näringslivet. Näringslivet är i sin tur beroende av villkoren på världsmarknaden. Forskningen om globala värdekedjor handlar idag i stor utsträckning om flödena mellan företag, snarare än flöden mellan olika ekonomier.[24] Här finns viktiga lärdomar att dra när gäller företagens flödesekonomi med relevans för rådighet på samhällsnivå: Medan vissa företag prioriterar kontroll över så stor del av sin värdekedja som möjligt strävar andra efter kostnadssänkning genom globala inköp.[25] Hur staten kan stärka sin sektoriella rådighet i samarbete med näringslivet utgör i sig ett viktigt område att studera. Här kan det handla om upphandlingskrav, försörjningsavtal och gemensamma försörjningsanalyser. Olika sektorer och branscher kan behöva söka anpassade lösningar som passar just dem.

Internationella perspektiv

Även om den engelskspråkiga direktöversättningen av det svenska rådighetsbegreppet – resourcefulness[26] – snarare anknyter till den äldre svenska begreppsanvändningen i termer av beslutsamhet, handlingskraft och liknande, angränsar den nutida begreppsanvändningen till ett flertal internationella diskussioner inom akademi och politik. På EU-nivå diskuteras exempelvis målsättningen att Unionen ska utveckla en strategisk autonomi (strategic autonomy), delvis som ett svar på geopolitikens återkomst och den multipolära världsordning som har växt fram i dess kölvatten.[27]

Inom såväl forskning om internationella relationer (IR) som makroekonomiska studier figurerar begrepp som geostrategi (geostrategy) och självständigt beslutsfattande (sovereign decision-making). Det senare har fått en tydligare politisk laddning när EU-kommissionens ordförande Ursula von der Leyen återkommande har understrukit Unionens rätt att självständigt bestämma sina svaromål på president Trumps tullutspel.[28] Inom olika sakpolitiska fält med relevans för beredskapsfrågorna och totalförsvaret som livsmedel respektive försvarsmateriel diskuteras problemen ofta i termer av självförsörjning (self-sufficiency).[29]

Inom den traditionella geopolitiken diskuteras problemställningen vanligen i termer av autarki snarare än autonomi. Detta sker för att betona att autonomi handlar om självbestämmande och förmågan att fatta egna beslut baserade på sina värderingar, medan autarki avser ett tillstånd av självförsörjning och ekonomiskt oberoende. Autonomi fokuserar alltså på den inre, mentala friheten att välja, medan autarki handlar om yttre, ekonomiskt och materiellt oberoende från andra. Med sin materialistiska grundinställning utgår den traditionella geopolitiken från att autonomi utan autarki är verkanslös. Den moderna IR-forskningen med dess emfas på internationell interdependens understryker snarare autarkins omöjlighet i en globaliserad värld.[30]

I ljuset av spänningen mellan globalisering och avglobalisering som tecknades inledningsvis blir det därför värdefullt att tala om hur rådighet kan eftersträvas i olika grad på flera olika administrativa och politiska nivåer, såväl regionalt och nationellt som makroregionalt, exempelvis på EU-nivå. Medan mindre medlemsstater som Sverige rimligen endast kan eftersträva total rådighet inom ett mycket begränsat antal områden nationellt sett är det ett betydligt mer realistiskt antagande att vissa målsättningar skulle kunna uppnås med större effekt inom ramen för EU:s politik för strategisk autonomi.[31]

Rådighet för totalförsvaret

Hur ska vi då sammanfattningsvis förstå begreppet rådighet för att i möjligaste mån uppnå rådighet? Som vi har sett syftar rådighet i beredskapssammanhang ofta på en strävan efter faktisk tillgång till och kontroll över något. Ägande och lagstiftning kan vara viktigt men är inte nödvändigtvis tillräckligt. Rådighet är också i många fall nära kopplat till förmåga, till exempel försörjningsförmåga. Men som vi också har sett kan rådighet inte alltid uppnås i alla led utmed hela försörjningskedjan. I sådana fall kan rådighet behöva skapas med andra, exempelvis genom samarbete med strategiska partners. Sådan rådighet skulle kunna betecknas gemensam eller strategisk. Som vi har sett ovan återfinns ett nyanserat resonemang om detta i Sveriges

24 Antràs, ”The Uncharted Waters of International Trade”, 1–51.

25 Paulsson, Nilsson och Tryggestad, *Flödesekonomi*; se vidare anförd litteratur i Li, Wang, Wu och Zhou, “Vertical integration, supply chain disruptions, and corporate yield spreads”, 101639.

26 Cambridge Dictionary, ”Rådighet”.

27 Ingemarsdotter och Wetter Ryde, *Draghi-rapporten.*

28 AInvest, ”EU’s von der Leyen asserts EU’s sovereign decision-making is untouchable amid U.S. tariff talks”.

29 Milestad, Öhlund och Marklund, *Livsmedelsberedskap – vad menar vi?*; Lundberg, Björk och Lougui, *Svensk konkurrenskraft på försvarsmarknaden*.

30 Marklund, ”The Small Game in the Shadow of the Great Game”.

31 Ingemarsdotter, *Strategisk autonomi*.

försvars- och säkerhetsstrategi för rymden, från 2024, som menar att rådighet kan uppnås både enskilt och tillsammans med strategiska partners och allierade samt genom användande av kommersiella tjänster.[32]

För särskilt kritiska resurser eller förmågor kan det trots allt vara nödvändigt med en högre grad av rådighet, eller rentav total rådighet. I en totalförsvarskontext kan det handla om krigets krav, om förmåga till nationellt beslutsfattande eller om civilbefolkningens överlevnad. Att säkerställa sådan rådighet kan vara kostsamt, exempelvis i form av särskilda beredskapsåtgärder eller långsiktiga investeringar i utbildning och kompetensuppbyggnad. Också inom totalförsvaret kan det därför vara rimligt med grader av rådighet, eller partiell rådighet. Detta beror i sin tur på dimensioneringskrav eller andra antaganden, till exempel uthållighet över tid. I fredstid kan staten också inneha latent rådighet som så att säga kan växlas upp vid höjd beredskap. Förfogandelagstiftningen utgör ett exempel på detta.[33] Vid krig kan staten förfoga över vissa resurser, till exempel fartyg, men detta förutsätter att det faktiskt finns resurser att förfoga över, i detta fall svenskflaggade fartyg och sjömän. Även näringslivets förmåga till omställning kan bidra till en sådan latent rådighet.

Gemensamt för dessa typer av rådighet är att det handlar om kontroll över och tillgång över tid till resurser, förmågor eller tjänster. Inom totalförsvaret krävs ofta förebyggande åtgärder och till att börja med en förståelse för vilken den önskade, nationella, nivån av rådighet egentligen är inom olika områden. Visst kan vi teoretiskt sett ha fullgod rådighet utan att vara medvetna om det, men en ändamålsenlig risk- eller försörjningsanalys skulle stärkas av att tidigt integrera rådighetsperspektiven. Det första steget mot rådighet blir då att ta reda på vad vi har kontroll över respektive vad vi saknar kontroll över. Här skulle en analys kunna göras gällande vilka förmågor som behövs, vilka förmågor som kan omhändertas av nuvarande system och vilka förmågor som behöver kompletteras.

I termer av politisk begreppsanalys ligger rådighetens främsta funktion kanske i dess retoriska förmåga att överbrygga spänningen mellan en politisk strävan mot oberoende å ena sidan och ett pragmatiskt erkännande av beroenden å andra sidan. På så vis kan rådighetens återkomst i beredskapsdebatten ses som småstatens svar på geopolitikens återkomst.

Är då rådigheten bara en fråga om ord? Som vi har visat i denna text handlar rådighet i grunden om intressen och kontroll. Men detta betyder inte att rådighet kan reduceras till en fråga om ”makt och prakt”. I stället handlar det ytterst om att sätta handling bakom orden för att säkerställa att staten kan utföra sin viktigaste uppgift, nämligen att värna Sveriges frihet, fred och säkerhet.[34]

Detta memo har tidigare publicerats som ett kapitel i antologin *Det civila försvarets samtid och framtid: Forskning för totalförsvaret från beredskapsbyråkrati till drönarkrig*.[35]

Jenny Ingemarsdotter är forskningsledare inom civilt försvar med fokus på försörjningsberedskap. Hon är fil. dr i idé-och lärdomshistoria och ledamot i Kungliga Krigsvetenskapsakademien.

Carl Marklund är forskare inom ekonomiskt försvar med fokus på totalförsvarsplanering. Han är docent i Nordenstudier vid Helsingfors universitet och seniorforskare vid Jyväskylä universitet.

32 Regeringen, *Rymdens roll i ett nytt säkerhetspolitiskt läge*, 24.

33 Förfogandelag (1978:262) och övrig relevant fullmaktslagstiftning.

34 Regeringen, *Nationell säkerhetsstrategi*, 9.

35 Jonsson m.fl. (red.), *Det civila försvarets samtid och framtid.*

Referenser

AInvest. ”EU’s von der Leyen asserts EU’s sovereign decision-making is untouchable amid U.S. tariff talks.” Hämtad 2025-07-23. https://www.ainvest.com/news/eu-von-der-leyen-asserts-eu-sovereign-decision-making-untouchable-tariff-talks-2506/.

Antràs, Pol. Conceptual Aspects of Global Value Chains, Policy Research Working Paper No. 9114. World Bank, 2020.

Antràs, Pol. ”The Uncharted Waters of International Trade.” Journal of the European Economic Association 23, no. 1 (2025): 1–51. https://doi.org/10.1093/jeea/jvae060.

Bueger, Christian, och Timothy Edmunds. Understanding maritime security. Oxford University Press, 2024.

Cambridge Dictionary. ”Rådighet.” Hämtad 2025-10-15. https://dictionary.cambridge.org/sv/ordbok/svenska-engelska/radighet?q=r%C3%A5dighet.

EIFS 2015:1. Energimarknadsinspektionens föreskrifter om nätkoncessionshavares förslag till intäktsram och insamling av uppgifter för att bestämma intäktsramens storlek.

Eriksson, Camilla, och Jenny Ingemarsdotter. ”Bergkunskap i totalförsvarets tjänst: Om skifferoljans och bergrumslagringens betydelse för Sveriges beredskap.” Geografiska notiser 77, no. 4 (2019): 156–69.

Förfogandelag (1978:262).

Hilson, Mary, Carl Marklund, Andreas Mørkved Hellenes och Byron Rom-Jensen, red. Globalizing the Nordic model. Manchester University Press, 2026.

Ingemarsdotter, Jenny. Strategisk autonomi: Om EU:s uppbyggnad av försörjningsberedskap ur ett svenskt totalförsvarsperspektiv. FOI-R--5338--SE. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2022.

Ingemarsdotter, Jenny, och Anna Wetter Ryde. Draghi-rapporten: Villkoren för Europas självbevarelse? FOI Memo 8658. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2024.

Ingemarsdotter, Jenny, Aron Björk, Karl Lallerstedt och Sandra Silfvast. Ett skepp kommer lastat! Eller? Om betydelsen av en svensk handelsflotta och krigsförsäkringar vid höjd beredskap, FOI-R--5737--SE. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2025.

Ingemarsdotter, Jenny, Ester Veibäck och Kristina Hellström. Det ekonomiska försvarets hotbilder: En kunskapsöversikt, FOI-R--5616--SE. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2025.

Jonsson, Daniel K. et al (red.), Det civila försvarets samtid och framtid: Forskning för totalförsvaret från beredskapsbyråkrati till drönarkrig, FOI-R--5913--SE. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2026.

Jonsson, Daniel K., Camilla Eriksson, Jenny Ingemarsdotter, Niklas H. Rossbach och Christoffer Wedebrand. Gråzonslägen i krig och fred, FOI R--5447--SE. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2023.

Jonsson, Daniel K., Jenny Ingemarsdotter, Bengt Johansson, Niklas H. Rossbach, Christoffer Wedebrand och Camilla Eriksson. Civilt försvar i gråzon, FOI-R--4769--SE. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2019.

Li, Yifei, Anni Wang, Qun Wu och Zejiang Zhou. ”Vertical integration, supply chain disruptions, and corporate yield spreads.” The British Accounting Review (2025): 101639. https://doi.org/10.1016/j.bar.2025.101639.

Marklund, Carl. ”The Return of Geopolitics in the Era of Soft Power: Rereading Rudolf Kjellén on Geopolitical Imaginary and Competitive Identity. Geopolitics 20, no. 2 (2015): 248–66. https://doi.org/10.1080/14650045.2014.928697.

Marklund, Carl. ”Double Loyalties? Small-State Solidarity and the Debates on New International Economic Order in Sweden during the Long 1970s.” Scandinavian Journal of History 45, no. 3 (2020): 384–406. https://doi.org/10.1080/03468755.2019.1624606.

Marklund, Carl. ”The Small Game in the Shadow of the Great Game: Kjellénian Biopolitics between Constructivism and Realism.” I Territory, State and Nation: The Geopolitics of Rudolf Kjellén, redigerad av Ragnar Björk, Bert Edström och Thomas Lundén. Berghahn Books, 2021.

Mingarini, Noa Melin, och Oscar Larsson. ”Resilience Is Everywhere, but What Does It Mean? A Study of the Use of the Term Resilience in Swedish Public Policy.” Critical Policy Studies (2025): 1–17. https://doi:10.1080/19460171.2025.2561151.

MSB. Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvar i balans. 2022.

Nato. Allied Command Transformation Strategic Foresight Analysis. 2023.

O’Rourke, Kevin Hjortshøj. ”Economic History and Contemporary Challenges to Globalization.” The Journal of Economic History 79, no. 2 (2019): 356–82. doi:10.1017/S0022050719000044.

Paulsson, Ulf, Carl-Henric Nilsson och Kjell Tryggestad, red. Flödesekonomi: Supply chain management. Studentlitteratur, 2000.

Regeringen. Nationell säkerhetsstrategi, Skr. 2023/24:163. 2024.

Regeringen. Rymdens roll i ett nytt säkerhetspolitiskt läge: Sveriges försvars- och säkerhetsstrategi för rymden. 2024.

Rikstermbanken. ”Rådighet.” Hämtad 2025-10-17. https://rikstermbanken.se/search?q=r%C3%A5dighet&s=mer.

SOU 2021:87, Utländska direktinvesteringar.

Svenska Akademiens ordbok (SAOB). ”Rådighet.” Hämtad 2025-09-15. https://www.saob.se/artikel/?unik=R_3543-0021.jf9d.

Wedebrand, Christoffer, och Jenny Ingemarsdotter. Försörjningsberedskap på central nivå, åren 1915–1947, FOI-R--5172--SE. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2021.

Öhlund, Erika, Christoffer Wedebrand och Charlotte Ryghammar. Flexibel beredskap – En inledande analys av ett koncept för att ställa om industriproduktionen i Sverige under kriser och krig, FOI-R--5351--SE. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 2022.

FOI
Totalförsvarets forskningsinstitut
SE-164 90 Stockholm

Tel: +46 8 5550 3000
www.foi.se